

Rettslige spørsmål knyttet til grunnvann

Av h.r.advokat Otto Chr. Hagemann.

Foredrag på møte i Norsk Vassdragsjuridisk Forum 27. september 1989 i Oslo.

1. Innledning — avgrensning av emnet

1.1. Jeg har ingen ambisjoner om å utrede grunnvannsjussen i sin store alminnelighet, men tar i det følgende opp enkelte spørsmål av spesiell interesse i forbindelse med den lovgivning og rettspraksis vi må vente i tiden fremover.

1.2. Grunnvannet utgjør en del av vannets evige kretsløp. Kloke hoder har funnet ut at 87,3% av verdens totale ferskvannsressurser er bundet opp i ismasser, mens bare 0,4% finnes i vassdrag eller i atmosfæren. De resterende 12,3% er grunnvann i fjell og løsmasser.

Ca. 15% av Norges befolkning får sin vannforsyning fra grunnvann, som også er en helt nødvendig ressurs i jord-, skog og hagebruk.

1.3. Med grunnvannets betydning som naturressurs, er det påfallende at våre flittige lovgivere bare sporadisk har kastet sine øyne på de spørsmål utnyttelsen av grunnvannsressursene reiser.

Slik sett kan det gamle ord «ute av øye, ute av sinn» være en passende beskrivelse.

På lovgivningsfronten arbeides det imidlertid nå seriøst med grunnvannsspørsmålene:

- OED har ute til høring et forslag fra Vannressursutvalget ført i pennen av Bjørn Stordrange om diverse endringer og tilføyelser i vassdragsloven vedrørende grunnvann.
- Justisdepartementet sitter på en NOU 1986 : 16 om eiendomsgrenser og administrative inndelingsgrenser. Er avgitt som rådsegn 14 fra Sivilløvbokutvalget i april 1988. Rådsegna foreslår lovfestet regler om grunnvannsutnyttelse m.v.
- Helsedirektoratet arbeider med nye drikkevannsforskrifter for grunnvann med hjemmel i kap. 4a om miljørettet helsevern i loven om kommunehelsetjeneste av 19.11.82 nr. 66.

1.4. De juridiske forfattere har tidligere ofret grunnvannsjussen bekjeden oppmerksomhet. Her er imidlertid skjedd en gledelig endring de seneste år. Jeg viser særlig til:

- Bjørn Stordrange i Lov og Rett 1988 s. 391 flg.: «Rettslige og rettspolitiske aspekter ved utnyttelse av grunnvann».
- Kjersti Dørstad i Norsk Vassdragsrett s. 439 flg.: «Grunnvann».
- Øyvind Traagstad i Vann 2/89 s. 242 flg.: «Rettsregler for grunnvann».

2. Grunnvannets rettslige status

2.1. I geohydrologien sondres mellom overflatevann, markvann og grunnvann.

Med markvann forstås vannet i den umettede del av jorden over grunnvannet, mens grunnvann-nivået tilsvarer den flate der trykket er lik atmosfæretrykket.

Noen tilsvarende definisjon har ikke utkrystallisert seg i juridisk teori og praksis. Her sondres det bare mellom overflatevann og grunnvann.

Ifølge vassdragslovens § 1 tilhører elver, bekker, innsjøer og andre vasssamlinger eieren av «den grunn de dekker», hvis ikke annet følger av særlige rettsforhold. Grunnvann er da i juridisk terminologi motsetningsvis det vann som forekommer under jordoverflaten.

Grunnvannet finnes i fjell og løsavsetninger. I fjell gjerne i begrensete mengder. Grunnvann i løsmasser forekommer i hulrommene (porene) mellom de partikler løsavsetningene er bygget opp av, som oftest sand og grus.

For at en avsetning skal kunne nyttes til permanent grunnvannsuttak, er det en forutsetning at det dannes nytt grunnvann til erstatning for det som brukes. Enkelte forekomster mates i sin helhet fra nedbøren (selvmatende magasiner). I andre tilfeller kommuniserer grunnvannstanden med tiliggende vann og vassdrag slik at nydannelse får tilskudd ved infiltrasjon fra disse (infiltrasjonsmagasiner).

2.2. Mens vassdragsloven fastslår grunneierens eiendomsrett til overflatevassdrag og har detaljerte regler om

disse, inneholder den ikke noe om eiendomsretten til grunnvannet.

Vassdragslovkommissjonen avviste et forslag om å oppta generelle bestemmelser om grunnvannet i utkastet til vassdragslov av 1940. Justisdepartementet var enig, fordi man fant emnet for lite utredet. Senere er det ikke gjort mere med dette.

3. Eiendoms- og disposisjonsrett til grunnvannsforkomster

Grunnvannet er en del av det materialet grunnen er bygget opp av og inngår som en del av grunnstrukturen.

Hvor langt nedover mot jordens indre grunneierens enerett strekker seg, er et spørsmål som hittil ikke er løst i lovgivningen — og hvor det heller ikke i teori og rettspraksis foreligger noen endelig avklaring.

NOU 1988 : 16 om eiendomsgrenser og administrative inndelingsgrenser gir en oversikt over gjeldende rett på s. 34—36 som konkluderer med at eiendomsretten til undergrunnen ligger til grunneieren på overflaten, men at han etter dagens rettsstilling må godta okkupasjon av undergrunnen på så store dyp at han ikke har reell interesse i å motsette seg dette.

Teoretisk innebærer dette at overflateieren også «eier» det grunnvann som til enhver tid passerer forbi hans eiendom i undergrunnen. Altså en parallell til grunneierens «eiendomsrett» til overflatevannet etter vassdragslovens § 1.

NOU 1988 : 16 inneholder et lovutkast som i § 23 generelt foreslår at grunneieren for fremtiden skal eie 100 meter ned i undergrunnen, og enda lenger ned om han tar grunnen i bruk lenger nede.

På den annen side skal grunneierens eiendomsrett ikke være til hinder for at det kan føres frem tunnell dypere ned enn 40 meter, når tiltaket har samtykke til å ekspropriere grunn eller slik ekspropriasjonsrett følger av lov.

Skulle lovforslaget bli fulgt opp, reiser det et klart spørsmål om harmonisering med de bestemmelser i vassdragsloven som er foreslått i Stordranges utkast om grunnvannets rettslige status. Jeg nevner i den forbindelse de regler Sivillovbokutvalget foreslår om erstatning for skade og ulempe i § 33. Systemet skal i så fall være at den skadelidende grunneier skal reise krav overfor vedkommende utbygger, som så skal ha plikt til å rekvirere skjønn for å få skadene taksert etter ekspropriasjonsrettslige prinsipper. Det legges her opp til en slags mellomløsning mellom erstatning for skadevoldende handling og ekspropriasjon som ikke synes hverken praktisk eller særlig veloverveiet.

4. Bruk av grunnvannsforekomster til vannforsyning

For overflatevann reguleres konkurransen mellom de forskjellige utnyttelsesformer gjennom bestemmelser i vassdragslovens §§ 12 og 14: Enhver har rett til å hente vann fra vassdrag, såfremt det kan skje uten skade for noen som har rett til vann, og uten å komme inn på fremmed grunn ulovlig. Grunneieren har også rett til å utta vann gjennom fast ledning fra vassdraget.

Prioriteten mellom de enkelte behov er nærmere regulert i § 15 som gir enhver grunneier like rett for sitt behov. Hvor det er for lite vann går husholdning og gårdsbruk foran annet behov, og husholdning foran gårdsbruk.

Uttak utover det som følger av vassdragslovens § 14 forutsetter tillatelse. I de mindre omfattende tilfeller gis slik tillatelse ved lensmannsskjønn etter § 19, mens det må innhentes ekspropriasjonstillatelse etter § 17 nr. 2 hvor skade eller tap for andre vil kunne oppstå.

Spørsmålet om den praktiske rekkevidde av forsyningsretten etter § 14 har vært gjenstand for diskusjon i forbindelse med uttak av vann til større jordvanningsanlegg.

Tilsvarende konkurranseregler er ikke fastsatt for utnyttelse av grunnvannsforekomster til vannforsyning. Vassdragslovens § 11 inneholder derimot følgende bestemmelse:

«Brønngaving eller annet arbeid på egen grunn, som kan forutsettes å ville volde skade ved å hindre eller minke vasstilgangen til eller bortlede vatn fra annenmanns brønn (oppkomme) eller dam som kan brukes til vassforsyning må ikke finne sted uten særlig adkomst eller hjemmel i lov.»

Denne «først i tid, først i rett»-bestemmelse gjelder selv om det ikke er tale om noen vesentlig skade. (Rt. 1974 s. 185).

Vassdragslovens § 11 gir etter Høyesteretts avgjørelse i Rt. 1978 s. 755 også beskyttelse for de dype borebrønner og ikke bare for vanlige overflatebrønner. Situasjonen er dermed at enhver brønn — også en dypborebrønn — er beskyttet mot nær sagt enhver type «arbeid på egen grunn» som minsker vanntilgangen men ikke mot kvalitetsforringelse ved forurensning.

Bjørn Stordrange har i den utredning Vannressursutvalget innhentet i 1988: «Nye rettsregler om grunnvannet»

foreslått vassdragslovens § 11 opphevet.

Som erstatning for nåværende § 11 går Stordrange inn for at de vanlige prioritetsreglene for overflatevann i § § 14 og 15 også skal gjøres gjeldende for grunnvann.

Samtidig går Stordrange inn for at vassdragslovens § 1 får en tilføyelse om at også grunnvann omfattes av bestemmelsen.

Forbudsbestemmelsen i § 8 foreslås gitt en tilføyelse som gjør det forbudt å forandre grunnvannsstrømmens retning, grunnvannets nivå eller redusere forekomsten.

I § 10 om dammer og oppkommer foreslås presisert at den også omfatter grunnvann.

Forslaget om å innføre behovsprioritering på linje med overflatevann er i tråd med en anbefaling som er gitt i NLVF-utredning nr. 113 om vannressursforvaltning/vannbruksplanlegging og landbrukets interesser i mai 1984 (Underdalutvalget).

Blir Stordranges forslag lov, vil prioriteringen også ved grunnvannsforsyning være vann til husholdning, til gårdsbruk, til jordvanning og endelig til «teknisk bruk» på eiendommen i nevnte rekkefølge.

OED sendte utredningen på høring i mai 1988, og har fått svar fra høringsinstansene, bortsett fra Sosialdepartementet som sist ble purret i brev av 26.6.89.

Det «først til mølla, først male»-prinsippet som gjelder idag har åpenbart overlevet seg selv. Med den betydning grunnvannet har for dagens vannforsyning er det klart urimelig at f.eks. en dypborebrønn som skal forsyne et stort område, må vike for en ubetydelig brønn til en husholdning.

Det er også utilfredsstillende at man ikke har prioritetsregler der grunnvannsressursene er for knappe til å dekke ethvert behov.

Det er derfor å håpe at OED fremmer en egen Ot.prp. vedrørende justering av lovbestemmelsen om grunnvann. Ihvertfall må unngås at spørsmålet utsettes til det blir aktuelt med en totalrevisjon av vassdragsloven. I så fall kan det ta lang tid før en høyst påkrevet lovendring blir gjennomført.

4. Rett til uttak av grunnvann ved ekspropriasjon

4.1. Når det trengs vanntilførsel for en kommune kan Kongen ifølge vassdragslovens § 17 gjøre vedtak om ekspropriasjon av det som trengs av vann, eiendom og rettigheter.

Bestemmelsen er fortolket slik at den også omfatter rett til uttak av grunnvann, og det er gitt en rekke ekspropriasjonstillatelser til slike formål de senere år.

4.2. En mere generell hjemmel for inngrep overfor private rettighetshavere gir oreigningsloven av 23.10.59 nr. 3, som i § 2 nr. 26 gir adgang til å ekspropriere til kommunale tiltak. § 2 nr. 47 gir også adgang til å ekspropriere «vassledning og vassverk». Denne regelen, som kom inn ved en lovendring i 1981, utvider ekspropriasjonsadgangen i forhold til vassdragslovens § 17, både for offentlige og private formål.

Oreigningsloven har altså hjemmel for å ekspropriere eksisterende vannverk, og uutnyttede vannrettigheter — også grunnvannsrettigheter — både til fordel for offentlige og private interesser. Forutsetningen er bare at vannforsyningstiltaket er kommunalt.

4.3. Vassdragslovens § 19 gir den som mangler vann rett til å kreve avstått vann — uten tillatelse etter § 17 hvis det kan skje uten skade, eller skaden er liten i forhold til nytten. Det kan også kreves tilknytning til annenmanns brønn, mot å svare en forholdsmessig andel av anleggsutgifter og vedlikehold ifølge § 20.

Etter at Høyesterett i 1978 satte likhetstegn mellom grunnvannsbrønner og overflatebrønner, synes konsekvensen å måtte være at § 19 kan anvendes også på borebrønner. For å presisere dette foreslår Stordrange en formulering i lovteksten som fastslår at det er mulig å skaffe tilførsel fra annenmanns grunnvannsforekomst.

En eier eller bruker som «mangler vatn» kan etter forslaget ikke kreve å få bore etter grunnvann hos naboen før han har gjort forsøk på å finne grunnvann på egen eiendom, selv om skaden for naboen er «liten» (alt. B).

Dersom vannet kan «fås uten skade» vil imidlertid grunneieren kunne få adkomst til naboen vann, selv om det er muligheter for å finne grunnvann på egen eiendom. Resonnementet er at det vil være et unødvendig spill av ressurser å kreve grunnboring på egen eiendom, såfremt vann kan fås fra naboeiendommen uten at det volder skade. Stordrange mener — i motsetning til Ross — at det ikke kan kreves at naboen skal mangle vann på «hele» eiendommen. Det er tilstrekkelig at vannet er fjernt eller utilgjengelig.

Vassdragslovens § 19 hjemler idag rett til å kreve sambruk, altså slik at man kan få adgang til å bruke samme ledning, brønn eller anlegg som naboen. I hvertfall forutsetter vassdragslovens § 20 at slik sambruk kan pålegges etter

§ 19, selv om man har vært restriktive med dette, jfr. Ross (1977) s. 52.

5. Forurensning av grunnvann

5.1 Vannforurensningsloven av 26.6.1970 omfatter uttrykkelig grunnvann.

Den någjeldende forurensningslov av 13.3.81 § 6 definerer i forurensning som tilførsel av fast stoff, væske eller gass til luft, vann eller «i grunnen». Dermed omfatter loven også forurensning av grunnvannsforekomster.

Etter § 8 er vanlig forurensning fra jordbruk, skogbruk og boliger tillatt, bortsett fra utslipp av sanitært avløpsvann, med mindre det er gitt særlig forskrift. Slike forskrifter er gitt for bruk av gjødsling og utslipp av silosaft m.v. Forskriftene er «selvbærende» i den forstand at særskilt tillatelse ikke er påkrevet så lenge virksomheten oppfylder de betingelser som er fastsatt.

Miljøverndepartementets forskrifter forbyr i medhold av lovens § 9 forurensning av «grunnvannsforekomster som det knytter seg drikkevannsinteresser til».

Det er uklart om forskriftene bare sikter til aktuelle eller også til fremtidige mulige drikkevannsinteresser. Selv om loven i utgangspunktet også verner grunnvann, er vernet etter forskriftene adskillig mere begrenset og setter grunnvannsforekomster i svakere stilling enn tilsvarende overflatevann.

5.2. For grunnvann som brukes til drikkevannsforsyning, er vernereglene strengere. Drikkevannet skal godkjennes av helsemyndighetene etter drikkevannsforskriftene. Forskrifter gitt ved Kgl. res. av 28.9.51 med hjemmel i sunnhetsloven av 16. mai 1860 og

næringsmiddeloven av 19. mai 1933, gjelder fortsatt etter at kommunehelseetjenesteloven av 19.11.1982 nr. 6 trådte i kraft. Helsedirektoratet arbeider imidlertid med nye landsdekkende forskrifter med hjemmel i kapittel 4a om «miljørettet helsevern».

5.3. For å sikre vann til kommuner, tettsteder m.v. gir vassdragslovens § 18 Kongen rett til å gjøre vedtak om ekspropriasjon til pålegg av rådighetsinnskrenkninger i nedslagsfeltet. Slike rådighetsinnskrenkninger kan også pålegges av hensyn til fremtidig vannforsyning for maksimum 10 år.

Bestemmelsen fortolkes slik at den også gir hjemmel for klausulering av nedslagsfeltet til grunnvannskilder. Det er gitt ekspropriasjonstillatelse for slike beskyttelsestiltak ved en rekke grunnvannsverk.

Klausulering av nedslagsfeltet for større vannverk fastsettes av SIFF som vilkår for prinsippgodkjenningen med hjemmel i drikkevannsforskriftene.

Tiltakene varierer i strenghet, avhengig av hvor langt man er fra drikkevannskilden — og er særlig strenge i den nærmeste sone. De omfatter vanligvis forbud mot lagring av kjemiske stoffer, olje, avfallsplasser, flere typer jordbruksdrift osv. SIFF har i oktober 1987 utgitt et eget hefte (A3) om beskyttelse av grunnvannskilder som gir veiledning om dette.

En rapport fra GEFO mai 1986: «Beskyttelse av drikkevannskilder, en undersøkelse av gjennomføringen av og problemer knyttet til beskyttelse av råvannskilden» tyder på at omfanget av beskyttelsestiltakene i stor grad er basert på generell viten, og ikke på en spesifikk vurdering av den enkelte

grunnvannslokalitets karakteristikk. Som eksempel nevner Gefo at jordbruksarealer er lagt brakk, mens flere forsøk har vist at stofflekkasjen fra slike arealer er større enn fra dyrket mark.

Her ligger det åpenbart adskillig «upløyet mark». Av hensyn til de grunneiere og næringsinteresser som berøres, må det være et rimelig krav at klausuleringen ikke gjøres mere tyngende enn det er saklig behov for.

5.4. Grunnvannsressursene er i de senere år ofret større oppmerksomhet også i den generelle offentlige planlegging.

Etter plan- og bygningsloven av 14. juni 1985 nr. 77 kan kommuneplanen båndlegge arealer til bruk eller vern av grunnvannsføremster, jfr. § 20-4 nr. 4. I reguleringsplaner kan også avsettes areal for å sikre slike føremster etter § 25 nr. 6 (spesialområder).

Nasjonalt viktige ressurser kan båndlegges gjennom rikspolitiske retningslinjer etter § 17-1, 2. ledd.

Som påpekt av Traagstad omtaler riktignok ingen av disse bestemmelsene grunnvann eksplisitt. Etter sin intensjon må det likevel være klart at de omfatter også grunnvannsføremster.

Veiplanlegging vil ofte påvirke grunnvannet i forbindelse med skjæringer, tunneller osv. Også steinbrudd og militære skytefelt er aktuelle forurensningskilder. Det ligger derfor til rette for en større oppmerksomhet på beskyttelse av grunnvannsføremster i forbindelse med slike anlegg.

Anlegg av flyplasser og den forurensning driften medfører ved bruk av urea til fjerning av is og snø på rullebanen, og de-icing væsker til avising av flyene reiser spesielle spørsmål. Gardermoen

og grunnvannsføremkomstene på Øvre Romerike kan være et stikkord. Også her står man overfor problemer som planleggerne i fremtiden utvilsomt må ofre stor oppmerksomhet.

Ekspropriasjonsreglene for drikkevannsklausulering i vassdragslovens §§ 17 og 18 forvaltes av Miljøverndepartementet som så vidt vites legger opp til en kobling av bestemmelsene med arealplanleggingen gjennom plan- og bygningsloven.

6. Endring av grunnvannstanden ved anleggs- og byggearbeider, vassdragsreguleringer etc.

6.1. Skadelige inngrep i grunnvannsføremkomster kan skje på mange måter. Typisk er de skader som oppstår ved endret grunnvannstand som følge av anleggs- og byggearbeider etc.

Etter pbl. § 93 kreves byggetillatelse for graving og fylling i forbindelse med oppføring av bygninger, forstøtningsmurer m.v. For andre varige konstruksjoner og anlegg som f.eks. tank- og beholderanlegg, underjordiske anlegg etc. må melding sendes Bygningsrådet etter § 84 før graving settes igang.

En tillatelse fra Bygningsrådet til bygging eller graving, fritar ikke byggherre/entreprenør for ansvar ved skader som måtte påføres naboeiendommer. Dette følger bl.a. av grannelovens § 5, hvorefter ingen må sette i verk graving, bygging e.l. uten å sikre mot utrasing, siging «og anna slikt» på naboens grunn. Bestemmelsen supplerer den alminnelige regel om tålegrensen i naborforhold etter § 2.

Oppstår det skade ved gravearbeider, har naboen krav på erstatning, med mindre skaden eller ulempen har sin årsak i at eiendommen tåler mindre

enn det som ellers «lyt tålast i grannehøve», jfr. § 9, 2. ledd.

Disse regler har i høy grad aktualitet for grunnvannet.

Graves det så dypt at grunnvannstanden på tilstøtende eiendom senkes, tar man ut en del av støtten i jordsmonnet. Grunnstrukturen kan forandres og nabobebyggelsen kan gli ut, slå sprekker etc.

I eldre bebyggelse kan fundamenteringen — ofte trepeler eller treflåter — være i dårlig forfatning. Ved nybygg blir byggherren ofte påført store omkostninger med å underfare den eldre bebyggelse som ligger langs byggegruben. Når så nabobygget senere saneres og nytt bygg føres opp, vil denne byggherre ikke bli belastet med tilsvarende utgifter fordi han nå har som nabo et nytt og velfundamentert hus. De særlige utgifter som er forbundet med å sikle nabohuset, kan som hovedregel ikke belastes nabobyggets eier.

6.2. Også på annen måte kan grave- og anleggsarbeider forstyrre grunnvannet. F.eks. ved tunnelldrift. Da Sørlandsbanen ble bygget og Hægebostadtunnelen slått, drenerte man f.eks. et helt reguleringsmagasin for Mandal E-verk.

Ved tunnelldrift for jernbaner, veier, vann- og kloakkledninger, kraftverksutbygging osv., skjer det ofte drenering av ovenforliggende grunn, med skader på vannforsyningen fra brønner og grunnvannsføremkomster. Endringene i grunnvannstanden kan også medføre uttørkingsskader på jord, skog og beite i betydelig avstand fra selve tunneltraséen.

6.3. Også regulering og utbygging av vassdrag kan medføre endringer i

grunnvannstanden. Dette gjelder både ved reguleringsmagasinene og ved nedenforliggende elvestrekninger der grunnvannstanden senkes fordi vannføringen fjernes fra det gamle elveleiet.

Regulert vannføring med høyere vannstand vinterstid, kan influere på grunnvannstanden slik at det oppstår forsumping og økt teledannelse.

7. Erstatningsmessige konsekvenser ved skadelige inngrep i grunnvannsføremønstre

7.1. Granneloven av 16.6.1961 nr. 15 pålegger erstatningsansvar for skade eller ulempe som voldes i strid med forskriftene i §§ 2—5. Dette gjelder enten man utviser uaktsomhet eller ikke. Erstatningsplikten omfatter også grunnvannsskader på naboeiendom (såfremt skadene eller ulempene ikke har sin årsak i at naboeiendommen tåler mindre enn det son ellers er vanlig i naboforhold).

7.2. Overtredelse av vassdragslovens § 11 medfører erstatningsansvar. Jfr. Høyesterettsdommen fra 1978 vedrørende Øyer kommune. Dette erstatningsansvaret gjelder selv om det er avholdt forhåndsskjønn etter § 112 nr. 1.

For arbeider i strid med § 11 plikter vedkommende å bringe forholdet i lovlig orden ved å ta bort eller endre anlegget, eller ved å la være å bruke det. Dersom det er holdt forhåndsskjønn etter § 112 pkt. 1, jfr. § 113 pkt. 1, kan imidlertid utbedring eller retting ikke kreves.

7.3. Hvor et ekspropriasjonsberettiget tiltak medfører skade på grunnvannsføremønstre, reguleres erstatningsan-

svaret i utgangspunktet gjennom lov av 6.4.1984 nr. 17 om vederlag ved uregning av fast eiendom. Det følger av § 8 at ekspropriaten skal ha erstatning for skade og ulempe på gjenværende eiendom, for så vidt dette ikke dekkes ved erstatning for den eiendom som avstås.

Denne bestemmelse vil vanligvis også dekke grunnvannsskader, hva enten de rammer vannforsyning, avkastning av jord- og skogbruk eller forstyrrelser i byggegrunnen. Erstatningstemaet er i så fall ulemper og verdiforringelse ved redusert avkastning eller økte utgifter. Grunnvannet som sådant erstattes ikke. Situasjonen er for så vidt den samme som for overflatevann der grunneierne heller ikke har krav på erstatning for vannmassen, men bare for skader og ulemper eiendommene påføres.

7.4. Hvor grunnvannsskader inntrer som følge av en vassdragsregulering, kan det etter § § 16 og 19 i vassdragsreguleringsloven av 14.12.1917 pålegges regulanten å treffe tiltak som helt eller delvis gjenoppretter skaden. Betingelsene er at utgiftene ved tiltaket ikke vesentlig overstiger en eventuell pengeerstatning. Slike tiltak er pålagt i form av jordvanningsanlegg, vannverk, utdyping av brønner etc. er gitt i en lang rekke skjønn.

I konsesjoner for vassdragsregulering er ofte tatt med bestemmelser om at konsesjonæren skal bidra til å løse problemer for vannforsyningen som følge av reguleringen. Regulanten kan i så fall etter skjønnets bestemmelse bli pålagt å treffe tiltak eller innbetale et beløp til vedkommende kommune, for å kompensere for økede utgifter ved vannforsyning (og avkloakking) av

områder som berøres av kraftverktbyggingen.

7.5. Betydningen av tidligere salg av fallrettigheter i relasjon til spørsmålet om erstatning for grunnvannsskader ved vassdragsreguleringer har vært forelagt Høyesterett. I Rt. 1961 s. 1282 er inntatt en dom vedrørende Auravassdraget, hvor fallrettighetene var solgt i 1906—1910 uten forbehold om erstatning ved senere utbygging. Ved skjønnen fikk grunneierne likevel erstatning for grunnvannsskader (tørkeskader). Begrunnelsen var at disse virkninger av reguleringen lå utenfor hva en alminnelig, fornuftig gårdbruker på stedet ville være oppmerksom på, da kontraktene ble inngått. Skjønnen ble stadfestet i Høyesterett.

I Barduelven ervervet Staten i 1912 fallrettighetene, med rett til å lede elvens vannføring ut av dens leie i tunnel etc. Høyesterett kom imidlertid her i Rt. 1962 s. 344 til at grunneierne ikke hadde krav på noen erstatning. De måtte ha innsett at erstatning ikke kunne kreves ved at tørlegging av elveleiet førte til endrede grunnvannsforhold på deres eiendommer.

Stordrange sier i Lov og Rett på s. 411 at han vanskelig kan se hva som var så forskjellig i de to saker. I begge tilfeller var det forutsatt at vassdragene skulle utbygges, og det er ikke uten videre lett å forstå hvorfor grunnvannsskader var mer påregnelig i Bardu i 1912 enn på Vestlandet i 1906—1910.

Senere rettspraksis har lagt til grunn at eierne må ta uttrykkelig forbehold dersom de vil kreve separat ulempestatning for påregnelige ulemper og skader, når fallrettighetene er avstått ved avtale eller rettsforlik. Jfr. Rt. 1969 s. 174 og Rt. 1984 s. 476.

7.6. Grunnvannsskader blir i praksis fullt ut erstattet bl.a. ved vassdragsreguleringer, uansett om vedkommende på annen måte berøres av reguleringen eller ikke.

Stordrange reiser på s. 407 spørsmål om denne skjønnspraksis egentlig er vel gjennomtenkt.

Hva den prosessuelle side angår, setter Stordrange spørsmålsteget ved at også den som bare får skade på sin grunnvannsføremkomst gjøres til part i skjønnen. Vedkommende får altså status som ekspropriet selv om han ikke avstår overflategrunn, støter til et regulert vassdrag eller på annen måte avgir overflaterettigheter til ekspropriasjonsformålet. Stordranges brannfakkel er tankevekkende når han spør om skjønnspraksis muligens går lenger i å anse vannrettshaverne som ekspropriet enn læren om eiendomsrettens utstrekning tilsier, og uten at spørsmålet om eiendomsrettens utstrekning har vært gjenstand for tvist-

Jeg skal ikke her og nå gi uttrykk for noe bestemt syn på rettspraksis, men føler meg nok truffet av Stordranges påstand om at spørsmålet om eiendomsrettens utstrekning i dypet ikke reises som tvist ved skade på grunnvannsføremkomster.

Stordrange peker også på at innvendningene kan reises i stadig mindre grad, etterhvert som skjønnspraksis festner seg. Jfr. Høyesteretts dom i Bjørheim-saken (Rt. 1986 s. 430), der det ble ansett som et selvstendig moment at skjønnspraksis konsekvent hadde lagt en bestemt lovtolkning til grunn.

En grenseoppgang mellom ekspropriet og skadelidende naboer er utvilsomt et aktuelt tema i disse saker. Jeg tenker da også på problemstillingen om tålegrensene etter grannelovens § 2

som ikke har direkte anvendelse ved skjønn etter vassdragsreguleringslovens § 16, men gir uttrykk for prinsipper med en betydelig gjennomslagskraft, og derfor kan trekkes inn i vurderingen ut fra analogibetraktninger ifølge Høyesterettsdommen vedrørende klimaskader i Neavassdraget. Jfr. Rt. 1979 s. 205.

Det praktisk viktigste spørsmål er nok ved siden av ulike regler om saksomkostninger i nabosaker og ekspropriasjonsskjønn, at det bare er ved ekspropriasjon skadelidte har krav på 25%-tillegget etter vassdrags- og reguleringsloven.

Logisk sett befinner alt vann seg en tid som fuktighet i luften, før det synker ned i grunnen og flyter tilbake til sjø og elv som overflatevann — som igjen fordamper til luft.

En harmonisering av erstatningsreglene for forstyrrelse av luftfuktighet, overflatevann og grunnvann er derfor nærliggende i ekspropriasjons- og erstatningssammenheng.

8. Beskyttelse av grunnvannsforekomster ut fra almenne hensyn

For overflatevann beskytter vassdragsloven i §§ 104 og 105 almenne interesser mot anlegg i vassdrag. Disse må ikke utføres slik at de er til hinder eller ulempe av noen betydning for almenn ferdsel, fløtning eller for den frie fiskegang. Heller ikke må det iverksettes vassdragstiltak som kan ventes å medføre at jord eller skog settes under vann — eller på annen måte ødelegges i så stor utstrekning at det etter forholdene på stedet må anses skadelig for almenne interesser. Tilsvarende gjelder tiltak som kan medføre skade eller fare av betydning for andre offentlige eller

almenne interesser, ved elvebrudd eller forsumping eller ved tørrlegging av flygesand.

Stordrange hevder på s. 403 med bred penn at §§ 104 og 105 også finner anvendelse på uttak av grunnvann, slik at det trengs konsesjon for tiltak som faller innenfor disse bestemmelser.

Traagstad setter i sin artikkel et spørsmålstegn ved Stordranges slutning og anbefaler at grunnvann uttrykkelig blir tatt med i disse helt sentrale lovbestemmelser.

Jeg sier meg enig med Traagstad. Selv om de foreslåtte tilføyelser i §§ 1 og 8 som inkluderer grunnvann blir vedtatt, tilsier ordlyden i §§ 104 og 105 at disse bestemmelser fortsatt bare vil knytte seg til «tiltak i vassdrag». Altså overflatevassdrag.

9. Oppsummering

Både lovgiver og juridisk teori viser stigende interesse for de spørsmål utnyttelsen av grunnvannsforekomstene reiser.

Altfor lenge har rettspraksis arbeidet med viktige saker innenfor et område som dels var lovtomt og dels behersket av konkurranseregler gitt årtier før vår tids teknologi med dypvannsbrønner og grunnvannsverk. Det er derfor på høy tid at grunnvannet får sin rettsmessige plass i vassdragsloven med konkurranseregler og beskyttelse på linje med overflatekildene.

Det er også å håpe at vi snart får lovfestet regler om eiendomsrettens utstrekning i dypet, og at det her finner sted en harmonisering med beskyttelses- og konkurransereglene i vassdragsloven.

For grunnvannets vedkommende gjenstår i så fall fortsatt et sentralt spørsmål som bør løses — nemlig beskyttelse av forekomstene ut fra almenne interesser. Altså en innføring av regler tilsvarende vassdragslovens §§ 104 og 105 også for grunnvannsmagasinerne.

Innenfor erstatnings- og ekspropriasjonsretten er det naturlig å ta opp den hanske Stordrange har kastet, ved det spørsmålstegn han setter ved dagens praksis som godkjenner som ekspro-

priater grunneiere som får sin grunnvannsforsyning forstyrret, uten at de avstår grunn eller rettighet på overflaten.

I plansammenheng er det å håpe at grunnvannet får den oppmerksomhet og beskyttelse ressursen fortjener ved framtidig planlegging av veier, flyplasser og andre anlegg som kan virke inn på grunnvannsmagasiner ved redusert tilgang eller forurensning av grunnvannet.